

színház színház színház színház színház színház színház színház színház

Nánay István

Fabula

Pilinszky-montázs a Bárka Színházban

Pilinszky János verse nemcsak címadója, hanem gondolati központja is Mezei Kinga és Gyarmati Kata legújabb produkciójának, a *Fabulának*.

FABULA

*Hol volt, hol nem volt,
Élt egyszer egy magányos farkas.
Magányosabb az angyaloknál.*

*Elvetődött egyszer egy faluba,
és beleszeretett az első házba, amit meglátott.*

*Már a falát is megszerette,
a kőművesek simogatását,
de az ablak megállította.*

*A szobában emberek ültek.
Istenen kívül soha senki
ilyen szépnek nem látta őket,
mint ez a tisztaszívű állat.*

*Éjszaka aztán be is ment a házba,
megállt a szoba közepén,
s nem mozdult onnan soha többé.*

*Nyitott szemmel állt egész éjszaka,
s reggel is, mikor agyonverték.*

Sejtelmes, fájdalmas és groteszk mesét mondanak el a Bárka Színház hatalmas terében; előadásuk folytatása mindannak, ami eddigi munkáikat jellemezte, de az új közeg új kihívásokat jelentett számukra.

Ez is montázs, ezt is költő ihlette, s ez is látomás: annak lenyomata, hogy ők ketten – s persze alkotótársaik – hogyan olvassák és értelmezik Pilinszkyt, miként hat rájuk a költészete, lényé és gondolkodásmódja.

A Mezei-Gyarmati páros alighanem eddigi legnehezebb feladatára vállalkozott. Ha ugyanis montázsolásuknál prózai munkákból indulnak ki, többé-kevésbé konkrét motívumokból építkezhetnek, tehát az a történetmesélési mód, amelyben az asszociációknak van döntő szerepük, a képzet- és gondolattársítások viszonylag behatárolt körére szűkül. A lírai montázs esetében viszont ez a kör sokkal tágabb, az alkotói szubjektívizmusnak nagyobb a lehetősége, ami azzal járhat, hogy a befogadó kevesebb fogódzót kap a maga értelmezési variánsának kialakításához – ez persze úgy is felfogható: a nézői szabadság nő meg.

Ráadásul az irodalmi közmegegyezés szerint Pilinszky János költészete, életműve tematikailag és formailag meglehetősen zárt, sokműfajúsága ellenére is bizonyos értelemben egynemű. Versei és színdarabjai egyszerre egzaktak, sűrítettek és cizelláltak, illetve enigmatikusak, sokértelműek és asszociációgazdagok. Egy ilyen életmű érthetően interpretálási kihívás. Már a költő számára is az volt, hiszen élőszóban és lemezen rögzítve többféle válogatásban mondta el verseit, prózáit. Abban az időben, amikor Pilinszkyt személye, meggyőződése, hite és művészete a „túrt” kategóriába szorította vissza, költészete az irodalmi színpadok lírai összeállításainak gyakori témája volt, s nem csupán az irodalmi értékei miatt, hanem azért, mert verseivel, darabjaival, azok montázsával a mellette való kiállítás, az általa képviselt értékorientáció felvállalása és megmutatása az erre vállalkozó fiatalok számára különböző indíttatásból és okból fontos volt.

Az irodalmi montázs visszaszorulása után Pilinszky is ritkább vendég volt a pódiumon, darabjai pedig a magyar színház számára stílusosan megfoghatatlanok maradtak, csupán néhány rendező (mindenekelőtt Vándorfi László, illetve Maár Gyula és Vincze János) vállalkozott bemutatásokra – több-kevesebb sikerrel. Először 1968-ban történt meg, hogy Pilinszky szövegei egy új színpadi mű alapját alkották: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem legendás Universitas Együttese Ruszt József rendezésében bemutatta *A pokol nyolcadik köre* című, Európa számos fesztiválján kirobbanó sikert aratott lágerdarabját, amelyet Halász Péter Jerzy Grotowski wrocławai Laboratórium Színházában átélt élményei által inspirálva a *KZ-oratórium* nyomán írt, s amelyben nemcsak a Pilinszky-dráma motívumai és részletei, hanem több egyéb szöveg mellett a költő néhány verse, töredéke is fellelhető.

A *Fabula* című versnek nemcsak Mezeiék előadásában, a *KZ-oratóriumban* is kitüntetett fontossága van, ott a három szereplő közül a varsói lány mondja el, itt a Rőzsés asszony meséli a Kisfiúnak - e két alak a *KZ* másik két szereplőjéből formálódott. Vajon miért lehet e vers mindkét mű drámai magja? Mindenekelőtt azért, mert önmagában is kerek egész tragédia, másrészt nyilvánvaló: a farkas nem egyszerűen erdei vadállat, hanem olyan metafora, amelynek kibontása az éppen csak sejtetett tragikus cselekedetekkel egyetemben színpadi ábrázolásra alkalmas.

Gyarmati Kata és Mezei Kinga megérezte a vers szakralitását és profanitását, s e kettősségre építette a darabot, ám ennél mélyebb összefüggéseket is felfedeztek: Pilinszky költészetében nemcsak az emelkedettséget, transzcendenciát és elkeseredettséget, hanem a groteszket és az iróniát is meglátták. A tisztaszívú, az angyaloknál is magányosabb, az embereket megszerető, bennük bízó, értük és általuk meghaló farkassal szembe a szobában ülő, csak Isten és ez állat által szépnek látott, az igaz értéket felismerni képtelen, sőt azt meggyilkoló embereket állítják. Ám e csoport nem egységes tömegként létezik: a Rőzsés asszony és a Kisfiú a keretjáték szereplője, de résztvevője a felidézett mesének is, melyben egy ikerpár, a hozzájuk tartozó Nő, valamint a Leány és a Bárgyú között alakulnak ki a helyzetek.

A darab tételekre oszlik, e tételek többnyire kontrapunktos szerkesztésűek, a szöveg a szó szoros értelmében montázs, azaz ritkán hangzik el egy-egy vers egészében, a textus nagyobbik hányada töredékes részletek egymás mellé illesztéséből tevődik össze.

Mint más Mezei-produkciónál, itt is a történet, a látvány, a zene, a játék, a tánc, a szó komplexitásából kell a nézőnek a maga előadását összerakni. A *Fabula* esetében ezek az elemek majd mindegyike külön-külön erős, hatásos, értelmezhető, mégsem született olyan revelatív előadás, mint például a *Pác*.

Pilinszky motívumgazdag költészetének egyik visszatérő eleme a fa, ez határozza meg az előadás látványvilágát is. Téli erdő stilizáltan kopár fái - amelyek akár eldőlt kopjafák is lehetnek - uralják az erősen lejtős teret. Rőtbarna és fekete a terepszín, szerte a színpadon fatuskók, jobb oldalt ágakból-lécekből tákolt menedékhely. A színpad mélyén játszik a zenekar.

Mezei Szilárd összetéveszthetetlen hangzatai szólnak, miközben jobb elől egy szürke füles-sapkás fiú (Szabó Gábor) lépdél fatönkről fatönkre, hosszú szárú gyufákat gyűjtogat, s közben mormogva, megállás nélkül ismételteti: „Egy tű hegyén hány angyal férhet el?/ Van itt valaki?” A térben elszórtan fekszik, ül, támaszkodik a többi szereplő, ruhájuk beleolvad a fák-rönkök-tuskók szín- és formavilágába. Belép a színpadra a Rőzsés asszony (Varga Anikó), odamegy a Kisfiúhoz, mint gyermekét magához öle-

li, elhangzik az előadás egyik kulcsmondata - „Távoli kétes tájakon / Készülődik a fájdalom” - , majd elmondja neki a *Fabula*-verset.

Új tétel: bal oldalt élednek az ikrek (Kardos Róbert és Puskás Zoltán), akik groteszk némajátékban egy bogarat kergetnek el egymásról, csatlakozik hozzájuk a Nő (Szorcsik Kriszta), s kialakul köztük egy furcsa hármas kapcsolat, amely hol rövid repetitív mondatokra redukált, szinte zeneként funkcionáló párbeszédekben, hol táncban fogalmazódik meg, s az előadás egyik alapsíkját alkotja. Ők az emberek, akik civakodnak és szeretik egymást, féltékenyek és hóbörgők, félnek és hebehurgyán fejszéért kapnak. Bugyuták, de másként, mint társuk, a szemüveges Bárgyú (Ollé Erik), aki amolyan falu bolondja-szentje, résekbe húzódik, figyel, és ritkán szólal meg. Körükben van még egy Leány (Hajós Eszter), akiért a Kisfiú is, a Bárgyú is epekedik. Két trió alakul tehát, amely hol egymás mellett, hol összefonódva éli életét.

Időnként eltűnik, majd ismét megjelenik a Rőzsés asszony, de a háttérben marad - például összeszedi a szereplők eldobott köpenyét, majd föladjá rájuk -, benne is van, meg nem is az általa elindított történetben. Míg a többiek végig jelenlévők, a Kisfiú is hol benn van a térben, hol eltűnik. Az expozíciónak tekinthető bemutatkozássor után visszatér a keretjáték, s a Kisfiúhoz beszélő Rőzsés asszony ekkor nyomatékosítja a farkasmotívumot: „A tél növekszik. / Egy magányos farkas jött le a faluba. / Reszket előtéd. / Mise ez. / Utolsó áldozás.”

S megjelenik hófehér, testhez simuló ruhában a Farkas (Nagypál Gábor). Fától fáig oson, tönkről tönkre kúszik, közelít az emberek búvóhelyéhez. Nagypál a mozgásával is érzékelteti, hogy ez a lény egyszerre farkas és ember, áldozat és valami tisztaság, földöntúliság megtestesítője. Szomorúság és fenség sugárzik belőle. Eljut a Kisfiú által sárral bekent ablakig, az megállítja. Mint táblára rajzol, s ábráját hátulról, vele szinkronban az ablakra karcolgató Leány vonalai egészítik ki: találkoznak, a Leányt magával viszi.

A Bárgyú menne a Leány után, amikor megérti a helyzetet. Az előadás egyik legszebb jelenete, ahogy Ollé Erik ül a középső fa tövében, tőle pár lépésre fekszik a Farkas és a Leány, kinyújtja feléjük a kezét, hosszú csend után megszólal, s akadozva elmondja: „Itt / Most / Én / Mi / Ti / Nem / Nem / Igen / Igen / Igen.” S mindent megért. A Rőzsés asszony által előzőleg oda-készített rőzséket kezdi tördelni, s ahogy a Kisfiú az előadás elején, monoton hangon, befelé fordulva ismételteti: Fehér zuhog a feketére. / Villámlik és villámlik és / villámlik a fekete nappal. / Fehér zuhog és fekete.

Az emberek természetesen fejszét ragadnak, űzik a Farkast, aki felmenekül egy fára - kimerededik a pillanat. A gyilkosság egy gesztusba sűrűsödik, s a Farkas az emberek fölött, ég és föld között, hófehérben, szinte testetlenül áll. Ebben a szituációban mondja el Nagypál Gábor az *Apokrifet*. Lassan, tagoltan ejti a szavakat, valahogy úgy, ahogy a költő a leme-

zén mondja a versét, de nem őt utánozza, nem az ő hangsúlyait, fakó hangját, sajátos hanglejtését hozza vissza, mégis megidézi Pilinszkyt.

Ezt a záróképet újabb követi: a vers alatt a háttérben ülő Rőzsés asszony nyakába zuhan a Kisfiú, az *Apokrif* végén az asszony, hátán a gyerekekkel előrejön, és a *Síremlék* című darab zárósoraival búcsúztatja el holtját: „A szemgödrom mélyén árok neki sírhelyet. S ha ez se lesz elég, csukott szemem alatt melengetem tovább. S ha ez se lesz elég, belekapaszkodom egy fába, tőle kérek tanácsot és erőt. És ha még ez se lesz elég... A tél megígérte, hogy idén is eljön. Hát legvégül is bízunk ebben az ígértben. Hogy végül is minden és mindenki fehér lesz. Egyenletesen fehér. Egyszóval: gyönyörű és semmilyen. Ámen.”

Önmagukban remek epizódok, gyönyörű képek, erős pillanatok, összehangolt színészi játék – s mégis némi hiányérzettel távozik az ember a színházból. Mi okozhatja e hiányérzetet? Mindenekelőtt a tér. Az előadás, mint az eddigiek, kamaraközeget kívánna, ehelyett egy hodályban játsszák, amelynek csupán az első harmadán zajlanak a történések, a hátsó traktus gyakorlatilag kihasználatlan, nem születik meg tehát a látvány, a térélmény és a játék Mezeinél máskor megszokott erős kohézise. Másfelől tisztázatlannak vagy legalábbis nehezen követhetőnek tűnik a keret és a mese kapcsolata, az, hogy miként vesz részt a történetben a Rőzsés asszony és a Kisfiú, illetve milyen összecsengés van a Farkas és a Kisfiú sorsa és személye között. S harmadrészt az egyes tételek nem szervülnek, önálló epizódok maradnak.

Pilinszky János költészetének az életet, a megújulást is jelentő fa mellett egy másik meghatározó, állandóan visszatérő motívuma, képe a kő. A kavics. A tökéletessé csiszolódott forma, amely évtizedek történetét zárja magába, halott alakjában titkokat rejt.

A *Fabulában* talán a fa mellől hiányzott a kő.

PILINSZKY JÁNOS, MEZEI KINGA, GYARMATI KATA: FABULA
BÁRKA SZÍNHÁZ, BUDAPEST

Rendező: MEZEI Kinga

Színészek: NAGYPÁL Gábor, KARDOS Róbert, PUSKÁS Zoltán, OLLÉ Erik,
SZORCSIK Kriszta, VARGA Anikó, SZABÓ Gábor, HAJÓS Eszter.

Díszlet: MEZEI Kinga, jelmez: JANOVICS Erika, zene: MEZEI Szilárd,
dramaturg: GYARMATI Kata.